

Kolumbán-Antal József

ÁRPÁD-KORI GYALOGÍJÁSZOK

A székelyföldi Bibarcfalva református templomának északi falán töredékes, a Szent László-legendát megjelenítő freskó található, amelyet a 14–15. század fordulóján készítettek, és amelyet nemrégiben restauráltak.¹ A csatajelenetet ábrázoló monumentális kép épebben megmaradt részletén a támadó magyar csapatokat figyelhetjük meg, amelyek élén Szent Lászlót egy fehér ló nyergében ábrázolták, majdnem vele egy vonalban pedig egy gyalogíjász alakja látható lövésre tartott íjjal. A Szent László mögötti sorban lándzsájukat támadó tartásban tartó páncélos lovasok következnek, mögöttük pedig lovas íjászok, lövésre kész íjjal. A csatajelenet annyira dinamikus, hogy szinte magunk előtt látjuk, amint az első sorokban elhelyezkedő gyalogíjászok leadják lövéseiket, a nehézlovasság rohamra indul, majd ezek fedezékében következnek a lovas íjászok, folyamatos nyilazással. Az alkotás készítője meglehetősen jó megfigyelő lehetett, és elképzelhető, hogy saját tapasztalataira vagy esetleg szemtanúk, résztvevők beszámolóira támaszkodva festhette meg az említett jelenetet.

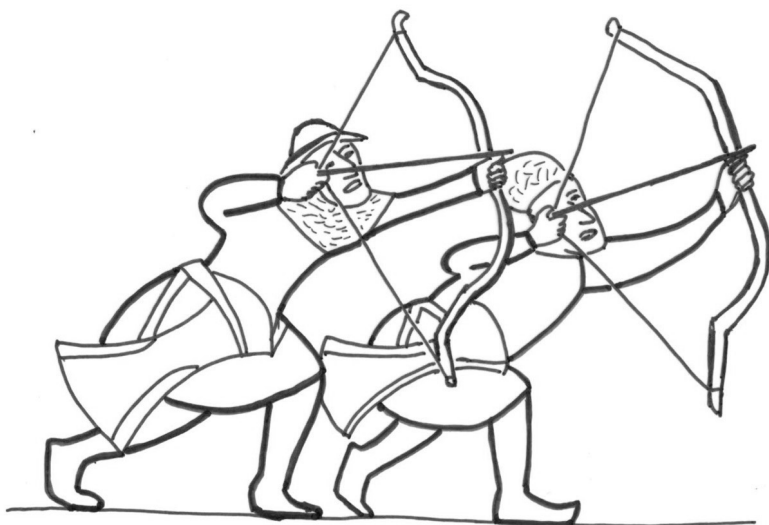
A bibarcfalvi freskó értékét – az ábrázolás magas színvonala mellett – az adja, hogy gyalogíjászok is szerepelnek rajta. Nem tudhatjuk, hogy a megbízó székely előkelő vagy a bibarcfalvi gyülekezet ragaszkodott-e ahhoz, hogy ők is felkerüljenek a műre, de egyértelmű, hogy ez valakik számára fontos volt. A fennmaradt freskórészleteken két egész alakos gyalogíjász látható. Az egyiknek a Székelyföldön (az idősebb férfiak körében) ma is népszerű báránybőr sapkához (helyi neve: bundasapka) hasonló fejfedője van, és térden alul érő fegyverkabátot visel. A második íjász kalaphoz hasonló fémsisakot² és az előző íjászéhoz hasonló fegyverkabátot hord, nyakát és vállát sodronygallér védi. Mindketten lövésre készen, ülő pozícióban helyezkednek el (a gyalogíjászok klasszikus és az egyik leginkább javasolt íjásztartása az ülő helyzetből való

---

1 Horváth Zoltán György: *Székelyföldi freskók a teljesség igényével*. Budapest, 2002, Masszi Kiadó és a Romanika Kiadó, 76–77. p.

2 Ün. vassalapot

lövés).³ Íjászaink fegyverüket a bal kezükben tartják oly módon, hogy a nyíl az egyenesen tartott hüvelykujjon nyugszik, és jobb kézzel szemmagasságban az arcukhoz feszítik a húrt. A bal lábszáruk függőlegeshez közeli tartásban van, a test a hátranyújtott jobb lábon támaszkodik. Az ábrázolás a lövés pillanatát örökíti meg, amikor az íjász kissé felemelkedik ülő tartásából, így testének minden részét és energiáját használni tudja (lásd a mellékletet). A két ábrázolt alak a jobb oldalán méretes, homokóra formájú tegezt visel, amely szíjjal van a derékra erősítve. A freskón jól kivehetőek az íj jellegzetességei is: olyan, hosszú és merev – török típusú – karokkal készített középkori magyar reflex-íjról van szó, amelyik a firenzei Bargello Palota gyűjteményében is látható 15. századi példánnyal azonos típusba tartozik.⁴

*A bibarcfalvi freskón ábrázolt Szent László-legenda gyalogíjásza
(a szerző rajza)*

-
- 3 Sudár Balázs: Az íjászat tudományának könyve. Egy XIV. századi mameluk kézikönyv az íjászatról. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2010. 1–2. sz. 346. p.
- 4 Tóth Zoltán Henrik: A késő-középkori magyar íj forrásai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2011. 3. sz. 913., 915. p.

A bibarcfalvi freskón látható alakok a gyalogos íjászat egy későbbi, meglehetősen fejlett változatát képviselik, a gyalogíjászok alkalmazásának kezdetei azonban valószínűleg az Árpád-korra nyúlnak vissza. Jakó Zsigmond például az 1395-ben Havasalföldre behatoló, szerencsétlen sorsú magyar előhadak⁵ nagyobb részét íjász gyalogosoknak véli.⁶ Az eseményről tudósító latin nyelvű forrásban az „archerarios” és „pharetrarios” kifejezések szerepelnek,⁷ amelyek magyar megfelelője az íjász és tegzes, ahogyan a gyakrabban használt „sagittarius” kifejezésnek is.⁸ A latin nyelvű források rendszeresen a „sagittarius” alakot használják az íjászokra, de nem pontosítják, hogy gyalogos vagy lovas íjászokról van-e szó, legtöbbször pedig a számszeríjászokat sem különböztetik meg azoktól, akik reflexíjat használnak.⁹ A következőkben az Árpád-kori gyalogíjászok nyomába eredünk.

AZ ÁRPÁD-KORI GYALOGSÁGRÓL

Az Árpád-kori magyar lovasok többségének fegyverei között az íjat is megtaláljuk, és hasonló lehetett a helyzet a gyalogosok esetében is.¹⁰ Az utóbbiakkal azonban a történelmi források nem túlzottan kegyesek: a tárgyalt korban nem sokra értékelték őket, így a fennmaradt oklevelekben is főként a lovagok cselekedeteivel találkozhatunk. Ezt látszik igazolni az első keresztes háború egyik résztvevőjének, Blois-i Istvánnak az Antióchia ostromáról beszámoló levele is: „Ezért kiküldték a kiváló Boemundot és Rajmundot, Szent Egyed grófját hatvan lovag kíséretében a tengerparthoz, hogy onnan a tengerészeket a tervezett feladatra ide vezessék... E váratlan menekülés során több mint ötszáz gyalogo-

5 A szöveg 1396-os oszmánellenes fellépést előkészítő katonai beavatkozásra utal, amelyre 1395-ben, Luxemburgi Zsigmond magyar király (1387–1437) uralkodása alatt került sor azzal a céllal, hogy a törökök által támogatott Vlad ellenvajdát Havasalföldről elűzze, és ezáltal Mircea belpolitikai hatalmát megerősítse. A Losonci István és Bebek Ferenc vezette magyar előhadak felvonulása, amelyre 1395 tavaszán került sor, súlyos vereséggel végződött (a szerk. megjegyzése).

6 Jakó Zsigmond: Három erdélyi vajda Zsigmond király korában. In Jakó Zsigmond: *Társadalom, egyház, művelődés*. Budapest, 1997, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 71. p.

7 Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Hermannstadt, 1902, 149. p.

8 Bartal Antal: *A magyarországi latinság szótára*. Budapest, 1901, Franklin-Társulat, 44., 489. p.

9 Jim Bradbury: *The Medieval Archer*. Suffolk, 1985, The Boydell Press, 8. p.

10 Boldog Zoltán: Fegyverzet és felszerelés a magyar-bizánci háborúban. In B. Szabó János: *Háborúban Bizánccal*. Budapest, 2013, Corvina, 199. p.

sunkat veszítettük el Isten dicsőségéért, de lovagjaink közül bizonyosan csak kettőt.”¹¹ A levélíró tehát tulajdonképpen arról számol be, hogy hatvan lovag indul el az említett vállalkozásra, a gyalogosok pedig csupán a veszteségeknél jelennek meg, mintegy illusztrálandó az összecsapás heveségét. Az idézett forrás jól példázza a gyalogosok társadalmi megítélését: a szerző jól érzékelhető megkönnyebbüléssel veszi tudomásul a lovagok alacsony veszteségét, az elesett gyalogosok nagy száma viszont semmiféle érzelmet nem vált ki belőle. Nem csodálkozhatunk tehát, hogy a krónikások sem sok tintát pazaroltak az utóbbiakra.

A magyar gyalogosokról először az 1167-es zimonyi csata kapcsán történik említés¹² – egy, az eseménnyel kortárs bizánci szerző számol be róluk¹³ –, az első magyar forrás pedig, amelyben feltűnnek, egy 1224. évi oklevél.¹⁴ IV. Béla ifjabb király¹⁵ II. András királysága idején a gorikai királyi szervienseket háború esetén száz gyalogos kiállítására kötelezte, akiknek csak az ország határain belül vívott harcokban kellett részt venniük.¹⁶ 1225-ben III. Honorius pápa a német lovagok Magyarországból való kiűzése kapcsán II. András királyhoz intézett levelében – az említett lovagok panaszaira támaszkodva – már magyar gyalogosok sokaságáról tesz említést.¹⁷

A magyar gyalogság kérdésével Süttő Szilárd foglalkozik részletesebben a 11–14. századi parasztkatonákról írt tanulmányában.¹⁸ Amint írja, „...a középkorban igen ritka volt a nyílt csata; a háborús cselekmények leginkább megerősített helyek – várak, tornyok, városok, véde-

-
- 11 Veszprémy László: *Az első és második keresztény háború korának forrásai*. Budapest, 1999, Szent István Társulat, 149–150. p.
  - 12 B. Szabó János: *Az Árpád-kor hadtörténete (1000–1301). A zimonyi csata (1167) és a bizánci háborúk utolsó éveit*. In Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete I.* Budapest, 2017, Zrínyi Kiadó, 122. p.
  - 13 Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó, 242. p.
  - 14 Borosy András: *Gyalogság*. In Kristó Gyula (főszerk.): *Korai Magyar Történeti Lexikon*, Budapest, 1994, Akadémiai Kiadó, 241. p.
  - 15 IV. Béla II. András fia, akit apja az urak nyomására már 1214-ben – azaz saját uralkodása idején – megkoronáztatott, azonban csak 1235-ben (II. András halála után) vált az ország törvényes uralkodójává.
  - 16 Fejér György: *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis, Tom. III, Vol. I*, Buda, 1829, 466–469. p.
  - 17 Jakó Zsigmond: *Erdélyi Okmánytár*. Budapest, 1997, Akadémiai Kiadó, 163. p.
  - 18 Süttő Szilárd: *Megjegyzések a XI–XIV. századi magyar haderő parasztkatonáiról és hadakozásukról. Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica. Tomus XVIII., Fasc. 1.* (2014), 217–233. p.

lemre alkalmassá tett egyházi létesítmények – körül folytak, illetve a megtámadott fél birtokainak pusztításában merültek ki.”¹⁹ A különféle ostromoknál értelemszerűen mindkét oldal emberei gyalogosan harcoltak. Azt is fontos hangsúlyozni, hogy a lovassági harc a gyalogoságinál jóval nagyobb mesterségbeli tudást követelt, és ennek tulajdoníthatóan egy lovas katona kiállítására – a zsoldot is ideértve – jelentősen többbe került, mint egy gyalogosé.²⁰ Abban, hogy a korban felállított seregekben az arányok a gyalogság javára tolódtak el, különféle társadalmi folyamatok is közrejátszottak.²¹ „Talán nem tévedünk nagyot, ha feltételezzük, hogy a letelepedett földművelő életmód megszilárdulásával, a korábban esetleg ápolt nomád lovasíjász-hagyományok fokozatos kihalásával nemzedékről nemzedékre nőtt a gyalog harcolók aránya a hadakozó parasztságon belül.”²² Süttö megállapítását bizvást kiterjeszthetjük a többi társadalmi rétegre is.

Szintén az említett folyamatokat példázza a Magyarországon megtelepedett kunok helyzete, akik a 13. század folyamán a legtöbb magyar hadi vállalkozásban még könnyűlovasként vettek részt, később viszont már pénzzel váltották meg ilyen jellegű szolgálatukat.²³ Mindez azzal magyarázható, hogy a letelepült életforma mellett a korábbi sztyeppei harcmodort egyszerűen nem lehetett fenntartani (mivel az új életvitel miatt a hadakozás módja is megváltozott). Ahogyan a kunok idővel elvesztették harciasságukat, más csoportok sem őrizhették meg évszázadokon át korábbi életvitelüket, mint ahogyan az ezzel együtt járó jellegzetes harcmodort sem. I. (Szent) István Koppánnal vívott harca idején már nyugatról érkezett vitézek vezették a királyi sereget, Nyugat-Európában pedig ebben a korban többnyire páncélos lovasok és gyalogos katonák vívták a háborúkat; a kevésbé jól felszerelt lovasok feladata kimerült abban, hogy a nehézlovasságot kísérték és szolgálták.²⁴ A könnyűlovasság szükségességét leginkább az első keresztes hadjárat során kezdték felismerni, és ugyancsak ehhez az időszakhoz

---

19 Uo. 223. p.

20 Uo. 224. p.

21 Érvényes a székelyekre is, még ha a folyamat lezajlásának időtartama különbözött is egymástól.

22 Süttö: i. m. 224. p.

23 Uo. 225. p.

24 Magyarán nem alkalmazták őket olyan feladatokra, amelyeket jellemzően a könnyűlovasságnak kellett ellátnia (a szerk. megjegyzése).

köthető a bizánci mintára felállított „turkopol”²⁵ lovasíjász-seregek megszervezése is. Ezekben keresztény anyától származó törökök szolgáltak, és csak a Keleten vívott harcokban alkalmazták őket. Nyugaton inkább az volt a jellemző, hogy egy-egy seregben a gyalogosok aránya jóval nagyobb volt, mint a lovasságé (az előbbieket száma akár tízszerese is lehetett az utóbbiakénak). Szent István korától kezdődően a Magyar Királyságba is rendszeresen érkeztek lovagok a nyugati országokból; nehéz elképzelni, hogy ne hoztak volna magukkal szép számban gyalogos katonákból álló kíséretet, vagy hogy új hazájukban ne képeztek volna ki újabb gyalogosokat, hogy az általuk megszokott harcmodort továbbra is alkalmazhassák. Amennyiben ez így történt, feltételezhető, hogy a fegyverzet mellett a magyar lovagok ezt a gyakorlatot is átvették nyugati társaiktól. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a Magyar Királysággal szomszédos országok seregei is rendszeresen alkalmaztak gyalogosokat, és a különféle háborúk során a magyarok is óhatatlanul megismerkedhettek a gyalogság nyújtotta előnyökkel. A sztyep-péhez hasonló puszta vidékeken a lovasíjász-taktika volt a legmegfelelőbb, viszont a hegyes vagy vizenyős, mocsaras helyeken inkább a gyalogos harcmodor vezetett eredményre. Valószínű tehát, hogy a különféle egyéb körülmények mellett a Kárpát-medence változatos domborzati viszonyai is elősegíthették a gyalogság kialakulását és elterjedését.

AZ ÍJ

1545-ben, a franciákkal vívott tengeri csatában VIII. Henrik angol király zászlóshajója, a *Mary Rose* a part közelében felborult és elsüllyedt. A roncsot a 20. század végén a régészek a felszínre hozták, számos olyan tárgy maradványaival egyetemben, amelyek a tragédia idején a hajón voltak, és amelyeket a Solent-szoros iszapja évszázadokon át megőrzött. Sok egyéb mellett a legendás angol botíjak néhány darabja is a felszínre került, lehetővé téve a régészek számára, hogy az említett íjtípus hiteles másolatát elkészítsék.²⁶ Amint az ezzel végzett tesztekől kiderül, a hajó feldélzetén életüket vesztett íjászok olyan 150 font

---

25 Rázsó Gyula: *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, 1974, Zrínyi Katonai Kiadó, 638. p.

26 Theodore R. Whitman: *The History of Archery*. Hely nélkül, 2017, CreateSpace Independent Publishing Platform, 54–73. p.

erősségű íjakat használtak, amelyekkel akár 300 m távolságra is lehetett lövést leadni.²⁷ A középkori botjak és reflexíjak hasonló teljesítményre voltak képesek.²⁸

A Mary Rose elsüllyedésekor az egyik ágyú alá szorult íjász felszerelése a portsmouthi haditengerészeti múzeumban (fotó: Magyarosi Sándor)

Az íj erejét egyrészt az íjász fizikai erőnléte, másrészt az általa gyakorolt harcmodor határozta meg: az utóbbi jelentőségét az íj kiválasztásában jól példázza, hogy a lovas íjászok – a gyalogosokkal szemben – mindössze 60 font erősségű íjakat használtak, ugyanis a lóról történő lövés erősebb íjakkal nem lett volna lehetséges.²⁹ Az íj

²⁷ Uo. 39. p.

²⁸ Szöllősy Gábor: Mennyivel voltak jobb íjaik a honfoglaló magyaroknak, mint a korabeli Európa más népeinek? *Keletkutatás*, 1995/ősz, 37–51, 9. p.

²⁹ Kassai Lajos: A könnyűlovasság, lovas íjászat alkalmazása. In *Honfoglalási emléknapok: tudományos konferencia a Honfoglalás 1100. évfordulója emlékére a JGYTF Történettudományi Tanszékén*, 118. p. (acta.bibl.u-szeged.hu/5429/1/belvedere_kk_009_114-120.pdf) (Utolsó letöltés: 2024. augusztus 8.)

tulajdonságai természetesen a maximális lőtávolság alakulására is kihatottak: egy 150 fontos íjat használó gyalogíjász több mint kétszer akkora távolságra tudott nyilazni, mint egy lovas íjász a maga fegyverével. Nyílt csatában a lóhátról íjjal harcolók előnye főként a ló sebességének, illetve mozgékonyságának volt köszönhető, ostromok esetén viszont az íj hatósugara bizonyult fontosabbnak, mivel ez esetben a magas tornyok és várfalak a védőknek kedveztek. A gyalogosok nagyobb lőtávú íjai azonban a korabeli fegyveres konfliktusok számos formájában fontos szerephez juthattak: hidakon, folyókon történő átkeléskor a mozgásban lévő erőket gyalogíjászok biztosították, mint ahogyan egy-egy ostrom esetén a különböző falbontó szerkezetek és gépek is az ő segítségükkel tudták megközelíteni az ellenség által védett falakat. Barbarossa Frigyes császár például Milánó első, 1155. évi ostromakor íjászok hármassal gyűrűjével vette körbe az ellenség által védett falakat, így kényszerítve megadásra a védőket.³⁰

A kor hadviselésének egyik jellegzetességeként a lovagok páncélt viseltek, a módosabbak pedig lovaik számára is gondoskodtak valamilyen védelemről. Nyílt csatában az erősebb íjjal leadott célzott lövések akár a páncélzatot is átüthették, nagyobb távolság esetén viszont az íjászok elsősorban a könnyebb célpontot nyújtó lovakra lőttek, ugyanis ha a ló odanyomta lovasát, annak már nem sok esélye volt a túlélésre. A páncél sem feltétlenül tudta megvédeni viselőjét, különösen ha az íjászoknak lehetősége nyílt arra, hogy a test kevésbé védett részeire célzott lövéseket adjanak le. Az íj hatékonyságát bizonyítandó több, igen látványos esetet is felsorolhatunk a történelemből: 1066-ban, a hastingsi csatában Harold angolszász király halálát egy, a szemében fúródott nyíl okozta.³¹ Oroszlánszívű Richárd 1199-ben a nyakát eltaláló, számszeríjász által kilőtt nyíl miatt hunyt el.³² A különféle célpontok leküzdésének fontosságával a mongolok is tisztában voltak, akik a távolabbi célokhoz könnyebb, vékonyabb nyilakat, a közelebbi célpontokra pedig vastagabb, nehezebb nyilakat használtak.³³ Az íj ereje és a nyíl tömege együttesen adta a páncél átütéséhez szükséges energiát.

30 Jim Bradbury: *The Medieval Siege*. Suffolk, 1992, The Boydell Press, 91. p.

31 Bradbury: 1985. 29–31. p.

32 Uo. 3. p.

33 *Marco Polo utazásai*. Budapest, 1963, Gondolat Kiadó, 354. p.

Az íjászok társadalmi megítélése a gyalogos katonakénál is rosszabb volt. Az utóbbiaknál ugyan magasabb zsoldot kaptak – ez egyúttal harcértéküket is igazolja –,³⁴ azonban harcmodoruk, azaz hogy nem szemtől szemben, hanem nagyobb távolságról vették fel a küzdelmet ellenfeleikkel, megvetendőnek számított (ez különösen amiatt volt így, mert ezzel a módszerrel egy közember anélkül is megölhetett egy nemest, hogy kitette volna magát a szemtől szemben megvívott harccal járó kockázatoknak).³⁵ Az 1139. évi II. lateráni zsinat meg is tiltotta, hogy keresztények ellen íjakat és számszeríjakat lehessen használni, de az íj a tiltás ellenére is megőrizte korábbi szerepét a korabeli harcászatban.³⁶ Az íjjal felszerelt harcos megítélése viszont továbbra is kedvezőtlen maradt: az ellenség íjászait, akiket egy-egy csata során sikerült elfogni, gyakran kivégezték, és előfordult, hogy ugyanez a sors jutott osztályrészül azoknak az íjászoknak is, akik megfutottak egy-egy ütközetből, míg a lovagoknak ilyen esetekben is megkegyelmeztek (a csatából megfutó íjászokat értelemszerűen az a fél végeztette ki, amelyik oldalán harcolniuk kellett volna).³⁷

GYALOGÍJÁSZOK

Az íjak tehát, bár használatuk gyűlöletesnek számított, nélkülözhetetlenek bizonyultak a hadakozás során. A következőkben különféle forrásokat vizsgálunk meg, amelyekben íjászok is szerepelnek, és amelyek kapcsán feltételezhető, hogy a bennük foglalt információk gyalogíjászokra vonatkoznak.

Amint korábban már volt szó róla, a latin szövegekben előforduló „sagitarius” egyaránt vonatkozhat lovas vagy gyalogos íjászra, a szövegek alapján azonban gyakran ki lehet következtetni, hogy egy adott összecsapásban tulajdonképpen milyen íjászok is vettek részt.

Az első beszámoló, ami a tárgyalt téma szempontjából érdekes számunkra, az 1044-ben vívott ménfői csatához köthető. Az említett csatában Aba Sámuel emberei vereséget szenvedtek a Péter királyt támogató német seregektől, az elesettek pedig a csatatéren maradtak,

---

34 Bradbury: 1985. 26. p

35 Uo. 3. p.

36 Veszprémy László: Anonymus gestájának néhány hadtörténeti vonatkozása. *Had-történelmi Közlemények*, 1993. 2. sz. 11. p.

37 Bradbury: 1985. 2. p.

mert az íjászok hosszú időn keresztül megakadályozták, hogy a hullákat bárki megközelíthesse.³⁸ Joggal feltételezhető, hogy az eseményeket rögzítő krónikás gyalogíjászokról ír, valószínű ugyanis, hogy a győztes fél gyalogosokra vagy lóról szállított íjászokra bízta a csatamező őrzését.

Egy másik forrás II. Géza királyunkkal kapcsolatos, akiről ismeretes, hogy igyekezett hasznosnak ítélt idegeneket telepíteni a magyar királyság területére. Ilyen jellegű törekvéseiről egy arab utazó, Abu-Hámid is beszámol, akit a király azzal bízott meg, hogy íjászokat toborozzon számára. Amint írja, II. Géza a következőket mondta neki: „Hagyd itt idősebbik fiadat, Hámidot, én pedig elküldök veled egy küldöttet, aki majd összegyűjt nekünk olyan muszlimokat és törököket, akik szegények és gyengék ugyan, de kitűnőek a nyilazásban.”³⁹ A király embere egy, a külhoni viszonyokat ismerő kereskedő segítségével látta el a rábízott feladatot, az a tény pedig, hogy a betelepítendő íjászok alacsony sorból valók is lehettek, arra utal, II. Géza nem is számolt azzal, hogy lovasként alkalmazza őket (aki a tárgyalt korban megengedhette magának, hogy lovat tartson, nem volt szegény). A magyar király tehát gyalogíjászokat toborzott, akiket a saját országában kívánt letelepíteni, és az is elképzelhető, hogy szolgálataikért cserébe különleges kiváltságokkal is ellátta őket.

Ismeretes az is, hogy mikor Barbarossa Frigyes német császár 1158-ban újra Milánó ellen készült, a birodalom minden részéről gyűjtött hadakat, és hogy a magyar királytól is kért íjászokat. II. Géza egy 600 íjászból álló sereget bocsátott a császár rendelkezésére, akiket Freisingi Ottó, a császár nagybátya és krónikása „válogatott íjászok”-ként – „sagittarii electi” – ír le.⁴⁰ Az ostromhoz értelemszerűen gyalogíjászokra volt szükség, és mivel a német császár seregében nem harcoltak lovas íjászok, hadvezérei nem nagyon tudták volna ezeket hatékonyan alkalmazni, nem illeszkedtek volna a megszokott német harcrendbe. A feladat természete – a függetlenedni akaró város ostroma – is inkább ezt a feltevést látszik megerősíteni: Frigyes részéről értelmetlen lett volna a saját birtokait rabolni, égetni, a könnyűlovasság

---

38 *Képes Krónika*. Budapest, 2004, Osiris Kiadó, 51. p.

39 *Abu-Hámid Al-Garnáti utazása Kelet-és Közép-Európában 1131–1153*. Budapest, 1985, Gondolat, 65. p.

40 Albinus Franciscus Gombos: *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae, Tomus III*. Budapestini, 1938, 1771.

viszont ilyen feladatokra volt a leginkább alkalmas. A „válogatott” íjászok kifejezés tehát ez esetben azt jelenheti, hogy a császárnak az ostromhoz gyalogíjászokra volt szüksége.

Beszédes az a tény is, hogy 1238-ban II. Frigyes német császár Magyarországról zsoldos számszeríjászokat alkalmazott.⁴¹ Az, hogy ezt éppen egy olyan országban tette, amelyben inkább lovasíjász-harcmodornak volt hagyománya, jól mutatja, hogy ekkorra már a nyugati harcászat és fegyverzet egyaránt meghonosodott a magyar királyságban. Ugyancsak erre utal, hogy Rogerius mester a *Siralmas ének*ben Esztergom várának megvédését a mongolok ellen 1242-ben a védők közt nagy számban megtalálható számszeríjászoknak tulajdonította.⁴²

Egy másik forrás, amit meg kell említenünk, az az összeírás, amelyben Firenze az 1260. évben a város rendelkezésére álló katonákat vette számba. Amint ebből kiderül, a firenzeieknek ekkor 1000 számszeríjászuk mellett 1000 íjászuk is volt.⁴³ Különösen beszédes, hogy az Olasz-félsziget egyik városában, ahol közismerten a számszeríjat részesítették előnyben az íjjal szemben, mégis ugyanolyan számban alkalmaztak íjászokat is, mint számszeríjászokat. Magyarországon, ahol az íj általánosan elterjedt volt – még a páncélos lovasok többsége is alkalmazta –, az íjászok száma jóval meghaladhatta a számszeríjászkét.

Az Árpád-kor utolsó felében, 1277-ben IV. (Kun) László király megerősítette Sopron város polgárainak kiváltságait. „[A] Sopronban történt megszállása miatt keletkezett károk pótlására a Luer falubeli királyi íjászok másik felét – miként IV. Béla és V. István az első felét – földjeikkel együtt nekik adja azzal, hogy ezek is polgárjogot élvezzenek.”⁴⁴ Sopron vára ebben a korban sok kárt szenvedett, és a város polgárai hűségüknek köszönhették hospes kiváltságukat. A diploma külön kitér Sopron várának tornyaira és ezek javításának szükségességére is. Természetes, hogy a király (elődeihez hasonlóan) nem kizárólag az épületekre gondolt, mikor erősítésre került a sor, hanem ezek

41 Christopher Gravett: *German Medieval Armies 1000–1300*. London, 1997, Osprey Publishing, 12. p.

42 Rogerius mester: *Siralmas ének*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó, 436. p.

43 Ian Heath: *Armies of Feudal Europe 1066–1300*. Hely nélkül, 1989, Wargames Research Group Publication, 57. p.

44 Szentpétery Imre, Borsa Iván: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke, II. Kötet. 2–3 Füzet, 1272–1290*. Budapest, 1961, Akadémiai Kiadó, 193. p.

védelmére is. Ezért telepítette Luer falu íjászait Sopronba, a vár katonai erejének növelése pedig leginkább gyalogíjászokkal történhetett. Luer (Lövér) falu íjásza a „sagittarios nostros de villa Luer” megnevezéssel szerepelnek a latin nyelvű diplomában.⁴⁵

LÖVŐ ÉS LÖVÉR

Amint a fentebbiekben láthattuk, a soproni oklevélben emlegetett királyi íjászok Lövér faluban laktak. A „lő” igéből két foglalkozásnévi származék alakult ki: a „lövő” és a „lövér”.⁴⁶ Foglalkozást jelentő helyneveinkre a szakirodalom már 19. század végén felfigyelt,⁴⁷ a határvédelemmel összefüggő helyneveket pedig (Őr, Lövő stb.) Tagányi Károly gyűjtötte össze.⁴⁸ Györffy György 1941-ben készített, a székelyek magyarországi elterjedését ábrázoló térképén szintén feltünteti a „Lövő” és hasonló értelmű helységneveket, konkrétan a székelyekkel azonosítva a lövőket.⁴⁹ A Kristó Gyula – Makk Ferenc – Szegfű László szerzőhármassal ennél jóval óvatosabban fogalmaz, és azt is hangsúlyozza, hogy a magyarok nemcsak a határok védelmében alkalmaztak lövőket.⁵⁰ Borosy András elképzelhetőnek tartja, hogy csak az örök lehettek gyalogosok, a lövő kifejezés pedig a lovasok megjelölésére szolgált.⁵¹ Bóna István – anélkül, hogy ezt bármi módon alátámasztaná – úgy véli, hogy a lövő szó gyalogos, a székely pedig lovas íjászra vonatkozik.⁵² Végül Kordé Zoltán 1995-ben különféle forrásokra hivatkozva azt bizonyítja, hogy az „őr” „lövő” és „székely” elnevezések közé nem lehet egyenlőségjelet tenni, mert ezek az Árpád-korban egymástól eltérő jogi státusszal rendelkeztek.⁵³

45 Georgii Fejér: *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus Ac Civilis*. Tomus Quintus, Voumen II. Budaë, 1829, 401. p.

46 Vékony Vivien: A lő igéből alakult foglalkozásnevek a régi magyar helynevekben. *Magyar Nyelvtudományok*, 61 (2023), 975. p.

47 Heckenast Gusztáv: *Fejedelmi (királyi) szolgálonépek a korai Árpád-korban*. Budapest, 1970, Akadémiai Kiadó, 7–9. p.

48 Tagányi Károly: Gyepű és gyepűelve. *Magyar Nyelv*, 1913. 9. sz. 254–266. p.

49 Györffy György: *A magyarság keleti elemei*. Budapest, 1990, Gondolat, 40–42. p.

50 Kristó Gyula, Makk Ferenc, Szegfű László: Szempontok és adatok a korai magyar határvédelem kérdéséhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1973. 4. sz. 654. p.

51 Borosy András: Határórség és határörök az Árpádok korában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1977. 4. sz. 553. p.

52 Bóna István: A székely-kérdés mai állása egy régész-történész szemszögéből. *Korunk*, 1991. 12. sz. 1533. p.

53 Kordé Zoltán: Székelyek, örök és lövők. In *Kelet és nyugat között: történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szeged, 1995, Szegedi Középkorász Műhely, 221–232. p.

Az említett kor egyik sajátossága a feladatok és szolgálatok sokszínűsége volt, amely egyben azt is maga után vonta, hogy az azonos terhet viselőket egy faluba gyűjtötték. Így alakultak ki a foglalkozást jelentő helynevek. Kovácsok persze bármilyen nevű faluban lakhattak, de például egy Kovácsi falu nevét minden valószínűség szerint kovácsmesterségből élő személyekről kapta. A sokszínűséget az is igazolja, hogy például a hermelinvadászokat megkülönböztették a hódvadászoktól: míg az előbbieket „Hőgyész” elnevezésű falvakban, az utóbbiak a „Hodász” nevű településeken laktak.⁵⁴ Mindezek mintájára a „Löví” és „Lövír” nevű falvak kapcsán is felmerül a lehetőség, hogy ezek valamilyen különleges szolgálattal adózó személyekről kapták elnevezésüket. Az ország majdnem minden településén laktak lovas íjászok; a lövíket ezektől kellett megkülönböztetni. Ha a „löví” kifejezés lovas íjászt jelentene, akkor az egész ország területén kellene elszórtan – és nagy számban – „Löví” és „Lövír” elnevezésű falvakkal találkozunk, a valóságban azonban csak néhány ilyen falunév létezik, és nagyobb számban ezek is csak az ország nyugati és északi részén fordulnak elő.⁵⁵ Győrffy György 18 Löví (vagy ezzel rokon) falunévet gyűjtött össze.⁵⁶ Heckenast Gusztáv a példaként már említett Kovácsi falunévből 53-at, Csatár falunévből pedig 32-t talált.⁵⁷ Még a vadfogók Daróc elnevezésű falvaiból is mintegy 21 ismeretes,⁵⁸ pedig ez a típusú foglalkozás jóval kevésbé volt elterjedt, mint az íjászké, kiváltképpen a lovas íjászké, akik jóval többen lehettek, mint a kovácsok, a fegyverkészítők vagy a vadfogók. A már idézett soproni oklevél, amelyből tudjuk, a „sagittarios”-ok – a királyi íjászok – a Luer (Lövír) nevű faluban laktak, azt bizonyítja, hogy a lövík, lövírek íjászok voltak. Szolgálati helyük a soproni vár volt, és a korábban felsorolt érvek alapján joggal feltételezhető, hogy egészen pontosan gyalogíjászként van szó, ebből pedig az következik, hogy a löví, lövír kifejezések is gyalogíjászt jelenthettek.

Azt is tudjuk, hogy a lovas harcászat az íjászok esetében is különbözött a gyalogosokétól. A lovasoknak a lóval és társaikkal is össze kellett

---

54 Heckenast: i. m. 12, p.

55 Vékony: i. m. 979. p. (1. térkép)

56 Győrffy: i. m. 41–42. p.

57 Heckenast: i. m. 107–113., 94–97. p.

58 Uo. 98–99. p.

szokniuk, ez pedig folyamatos gyakorlást igényelt. A gyalogíjászok a lovasokénál jóval erősebb íjat használtak, amelyhez jó fizikai erőnlétre volt szükség. Ahogy a lovas íjászok lóháton, együttesen gyakorolhatták a különböző taktikai fogásokat, úgy a gyalogíjászoknak is folyamatosan gyakorolniuk kellett a csatában való együttműködést. Ha valóban ugyanabban a faluban laktak, a közös gyakorlás kivitelezése is sokkal egyszerűbb volt, és szükség esetén mozgósításuk is könnyebben történhetett.

Mindezt összefoglalva kijelenthető tehát, hogy a gyalogíjászat kialakulásában az Árpád-korban végbemenő társadalmi, gazdasági folyamatok és a harcászat változásai játszottak fontos szerepet. Amint az előbbieken volt szó róla, a Magyar Királyságban a 13. században vette kezdetét a gyalogság térhódítása, és mivel egyre több vár épült, a gyalogíjászok száma is növekedett. Bár a források nem különítik el őket egyértelműen a lovas íjásztól, a „Lövvő” és „Lövér” nevű falvak lakóiban mégis inkább gyalogíjászokat gyaníthatunk.

Hősök tere